

Стаття 1. Відносини, що регулюються цивільним законодавством

1. Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

2. До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

Коментар:

1. Глава 1 ЦК України присвячена загальним питанням цивільного законодавства як панівного джерела (форма) вітчизняного права в цивільно-правовій сфері, що складається із системи законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які містять цивільно-правові норми.

Цивільне законодавство регулює майнові та особисті немайнові відносини між юридично рівними особами (фізичними і юридичними), а також за участю публічно-правових утворень (державою, територіальними громадами).

ЦК України встановлює поняття врегульованих цивільним законодавством цивільних правовідносин, які можна поділити на дві однорідні групи: а) особисті немайнові та б) майнові відносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ч. 1 ст. 1 ЦК).

Доктрина цивільного права особистими немайновими відносинами визнає суспільні відносини, що виникають з приводу немайнових благ, в яких проявляються індивідуальні особливості особистості чи організації шляхом виявлення та оцінки їх моральних, інших соціальних якостей.

Особисті немайнові відносини передбачають взаємну оцінку їх учасниками тих нематеріальних (духовних) благ, з приводу яких ці відносини складаються.

Особисті немайнові відносини не мають безпосереднього, а іноді навіть опосередкованого економічного змісту. Об'єктом таких прав виступають немайнові блага, невід'ємні від особистості. Носіями особистих немайнових прав можуть бути фізичні та юридичні особи. Окремі з особистих немайнових прав можуть належати лише фізичним особам (йдеться про особисті права, передбачені Книгою II ЦК України). Юридичним особам також можуть належати окремі особисті немайнові права (зокрема, право на непорушність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію тощо).

Особисті немайнові відносини поділяють на дві групи: 1) особисті відносини, пов'язані з майновими (наприклад, авторські, патентні, інші види відносин інтелектуальної власності); 2) особисті відносини, не пов'язані з майновими (наприклад, право на честь, на таємницю кореспонденції тощо).

До сфери цивільно-правового регулювання можуть бути віднесені будь-які особисті немайнові відносини, встановлені цивільним законом. Неохоронювані законом особисті немайнові блага не мають цивільно-правового значення.

Майнові відносини є суспільними відносинами, які виникають з приводу приналежності (присвоєння) або використання різного роду матеріальних благ, які визнаються речами, роботами, послугами.

Майнові відносини присвоєння та використання майнових благ мають майново-вартісний характер.

При цьому цивільне право регулює лише ту частину майнових відносин, що мають майново-вартісний характер і засновані на юридичній рівності учасників, автономії волі та їх майновій самостійності (відокремленості).

Майново-вартісний характер мають майнові відносини, які передбачають взаємну оцінку їх учасниками кількості та якості праці, втіленої в такому матеріальному благо, з приводу якого ці відносини складуються.

У зв'язку з цим майнові цивільні відносини опосередковують відносини присвоєння (володіння, власності), обігу (еквівалентного чи безеквівалентного), їх передумов (організаційні відносини), відшкодування шкоди, інші майнові відносини між юридично рівними суб'єктами.

Юридична рівність учасників передбачає їх виступ як приватних осіб, самостійних в реалізації власних приватних прав, де відсутні відносини влади і підпорядкування щодо один одного.

Автономія волі приватних осіб полягає у вільному розсуді щодо того, чи вступати їм в майновий оборот, з яким саме контрагентом і на яких умовах.

Майнова самостійність учасників цих відносин полягає в тому, що такі учасники є власниками свого майна або є оперативними управителями (для унітарних державних підприємств, інші юридичні особи публічного права) і в цій якості присвоюють отриманий дохід і несуть ризик можливих збитків.

2. Майнові відносини та пов'язані з ними особисті немайнові відносини передбачаються (за загальним правилом) предметом цивільно-правового регулювання.

Однак, до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, у тому числі до податкових та інших фінансових й адміністративних відносин, цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не передбачено законодавством (ч. 2 ст. 1 ЦК України).

Таким чином, предметом цивільного права не охоплюються правовідносини між юридично нерівними учасниками. Такі публічно-правові відносини регулюються за допомогою імперативного методу актами відповідної публічної галузі законодавства (адміністративним, бюджетним тощо). До майнових публічно-правових відносин цивільне законодавство застосовується лише в разі, якщо така можливість прямо передбачена законом. У зв'язку з цим застосування цивільного законодавства до відносин юридично нерівних учасників за аналогією права чи закону є неприпустимим.